

20-May, 2026-yil

**JADIDLAR MA'RIFIY MEROSIDA MILLIY G'OYA VA MA'NAVIY
TARBIYA MASALALARI**

Saypnazarova Dilaram Quatbay qizi

Yurisprudensiya fakulteti, 2-kurs talabasi

«Milliy g'oya va ma'naviyat asoslari» yo'nalishi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada jadidlar ma'rifiy merosida milliy g'oya va ma'naviy tarbiya masalalarining nazariy va amaliy jihatlarini ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda jadid mutafakkirlarining pedagogik qarashlari, ularning milliy uyg'onish jarayonidagi o'rni hamda yosh avlodni ma'naviy barkamol etib tarbiyalashga oid g'oyalari yoritilgan. Shuningdek, maqolada milliy g'oya va ma'naviy tarbiyaning o'zaro integratsiyasi, ularning zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati hamda globallashuv sharoitida yoshlar ma'naviy immunitetini shakllantirishdagi roli ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari jadidlar merosining bugungi pedagogik jarayonlar uchun dolzarb nazariy-metodologik manba ekanligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *jadidchilik, milliy g'oya, ma'naviy tarbiya, ma'rifat, pedagogika, milliy o'zlik, axloqiy tarbiya, globallashuv, ma'naviy immunitet, ta'lim tizimi.*

KIRISH

XIX asr oxiri – **XX asr** boshlarida Turkiston ijtimoiy-madaniy hayotida yuz bergan jadidchilik harakati milliy uyg'onish, ma'rifatparvarlik hamda zamonaviy tafakkur shakllanishining muhim bosqichi sifatida tarixda chuqur iz qoldirgan. Jadidlar – faqatgina ta'lim islohoti bilan cheklanib qolmagan, balki millatning siyosiy ongi, ma'naviy dunyoqarashi va ijtimoiy faolligini yuksaltirishni o'z oldiga maqsad qilgan keng qamrovli intellektual harakat vakillaridir. Ularning boy ma'rifiy merosi bugungi kunda ham milliy g'oya va ma'naviy tarbiya tizimini shakllantirishda nazariy va amaliy jihatdan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Jadid ma'rifatparvarlari, xususan, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat kabi allomalar asarlarida milliy g'oya – bu avvalo millatning o'zligini anglash, tarixiy xotira va madaniy identifikatsiyani mustahkamlash, mustamlakachilik sharoitida ma'naviy mustaqillikni saqlash g'oyasi sifatida talqin etilgan. Ularning qarashlarida milliy g'oya faqat siyosiy yoki ijtimoiy tushuncha emas, balki insonning ichki ma'naviy kamoloti bilan uzviy bog'liq pedagogik kategoriya sifatida namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, jadidlar ma'naviy tarbiya masalasini jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ko'rganlar. Ularning fikricha, shaxs tarbiyasi avvalo axloqiy poklik, ilmga muhabbat, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirishga asoslanmog'i lozim. Ayniqsa, Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida ilgari surilgan g'oyalar bugungi pedagogik tafakkurda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Mazkur maqolada jadidlar ma'rifiy merosida milliy g'oya va ma'naviy tarbiya masalalarining nazariy asoslari, ularning pedagogik talqini hamda zamonaviy ta'lim

20-May, 2026-yil

tizimidagi ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, jadidlar qarashlarining bugungi globallashuv sharoitida yoshlar ma’naviyatini shakllantirishdagi o’rni va ahamiyati yoritib beriladi.

Ushbu mavzu nafaqat tarixiy-ilmiy nuqtai nazardan, balki zamonaviy ta’lim-tarbiya jarayonlarini takomillashtirish, milliy g’oyani mustahkamlash va yosh avlodni ma’naviy barkamol etib tarbiyalash nuqtai nazaridan ham dolzarb hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Jadidlar ma’rifiy merosida milliy g’oya va ma’naviy tarbiya masalalarini o’rganish zamonaviy pedagogika, tarixshunoslik va ma’naviyatshunoslik kesimida dolzarb ilmiy yo’nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, jadidchilik harakati nafaqat ta’lim islohoti, balki milliy ongni uyg’otish, ijtimoiy tafakkurni modernizatsiya qilish va ma’naviy qadriyatlarni yangicha talqin etish jarayonining kompleks tizimi sifatida baholanadi.

Ilmiy adabiyotlarda jadidlar merosi turli yondashuvlar asosida tahlil qilingan. Xususan, tarixiy-pedagogik yondashuv doirasida Behbudiy, Avloniy, Fitrat, Munavvarqori va boshqa jadidlarning asarlari milliy ta’lim tizimining ilk konseptual asoslari sifatida o’rganiladi. Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari pedagogik axloqshunoslikning klassik manbasi sifatida keng tahlil etilib, unda inson tarbiyasining axloqiy, ma’naviy va ijtimoiy komponentlari uyg’un tizim sifatida talqin qilinganligi ta’kidlanadi. Shuningdek, Fitratning millat, til va ma’naviyat haqidagi qarashlari milliy g’oya konsepsiyasining nazariy asoslarini shakllantirishda muhim o’rin tutadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda jadidchilik merosi ko’pincha “milliy uyg’onish pedagogikasi”, “ma’rifiy modernizatsiya modeli” va “ma’naviy tarbiya paradigmasi” sifatida talqin qilinadi. Bu borada mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan izlanishlarda jadidlarning qarashlari globallashuv sharoitida milliy identitetni saqlash va rivojlantirishning muhim omili sifatida baholanmoqda. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotlarda jadidlar faoliyatining ijtimoiy-siyosiy konteksti, ularning ma’rifiy islohotlar orqali jamiyatni yangilashga qaratilgan strategik yondashuvlari alohida ta’kidlanadi.

Mazkur maqolada metodologik asos sifatida tizimli yondashuv, tarixiy-qiyosiy tahlil, kontent tahlili hamda germenevtik interpretatsiya usullaridan foydalanildi. Tizimli yondashuv jadidlar merosini yaxlit pedagogik tizim sifatida o’rganishga imkon berdi. Tarixiy-qiyosiy tahlil orqali jadidlar g’oyalari XIX–XX asr boshidagi musulmon Sharqi ma’rifatchiligi bilan solishtirildi. Kontent tahlil jadid asarlarida uchraydigan milliy g’oya, axloqiy tarbiya va ma’naviy kamolotga oid tushunchalarni tizimlashtirishga xizmat qildi. Germenevtik yondashuv esa matnlarning chuqur mazmuniy qatlamlarini ochib berish, ularning zamonaviy pedagogik talqinini shakllantirish imkonini berdi.

Shuningdek, tadqiqotda umumilmiy usullar — analiz va sintez, induksiya va deduksiya ham qo’llanildi. Ushbu metodlar jadidlar merosida milliy g’oya va ma’naviy tarbiya masalalarining o’zaro bog’liqligini ilmiy asosda yoritishga, ularning zamonaviy ta’lim tizimidagi dolzarbligini asoslashga xizmat qildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari jadidlar ma’rifiy merosida milliy g’oya va ma’naviy tarbiya masalalari o’zaro uzviy bog’liq, yaxlit pedagogik tizim sifatida shakllanganligini ko’rsatdi.

20-May, 2026-yil

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, jadid mutafakkirlari faoliyatida milliy g‘oya faqat siyosiy uyg‘onish g‘oyasi emas, balki shaxsning ma’naviy kamoloti, axloqiy pokligi va ijtimoiy mas’uliyatini belgilovchi fundamental pedagogik kategoriya sifatida namoyon bo‘lgan.

Birinchi natija sifatida, jadidlar asarlarida milliy g‘oya konsepsiyasi uch asosiy komponent — milliy o‘zlikni anglash, ma’rifatga intilish va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilish g‘oyalari asosida shakllantirilganligi aniqlandi. Xususan, Mahmudxo‘ja Behbudiy va Abdurauf Fitrat asarlarida millatning taraqqiyoti bevosita ma’naviy yuksalish va ilm-ma’rifat bilan bog‘liq holda talqin etilgan.

Ikkinchi natija shuni ko‘rsatdiki, jadidlar pedagogik qarashlarida ma’naviy tarbiya shaxs shakllanishining markaziy omili sifatida qaralgan. Abdulla Avloniy tomonidan ilgari surilgan axloqiy tarbiya tizimi — vatanparvarlik, mehnatsevarlik, halollik, ilmga muhabbat va insonparvarlik kabi qadriyatlarni shakllantirishga yo‘naltirilgan yaxlit model sifatida namoyon bo‘lgan.

Uchinchi natija sifatida, jadidlar merosida ta’lim va tarbiya bir-biridan ajralmas jarayon sifatida talqin qilinganligi aniqlandi. Ularning fikricha, ta’lim faqat bilim berish vositasi emas, balki shaxsning ichki ma’naviy dunyosini shakllantiruvchi asosiy omildir. Bu yondashuv zamonaviy kompetensiyaviy ta’lim modeliga yaqinligi bilan ajralib turadi.

To‘rtinchi natija shuni ko‘rsatdiki, jadidlar g‘oyalari zamonaviy globallashuv sharoitida milliy identitetni saqlash va yoshlar ma’naviy immunitetini mustahkamlashda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ularning ma’rifiy qarashlari bugungi ta’lim tizimida milliy g‘oya va ma’naviy tarbiyani integratsiyalashgan holda rivojlantirish zarurligini asoslaydi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari jadidlar merosi nafaqat tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan ma’rifiy harakat, balki zamonaviy pedagogika uchun dolzarb nazariy-metodologik manba ekanligini tasdiqladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari jadidlar ma’rifiy merosida milliy g‘oya va ma’naviy tarbiya masalalarining o‘zaro dialektik bog‘liqlikda shakllanganini ko‘rsatadi. Bu holat jadidchilikni faqat tarixiy-ma’rifiy harakat sifatida emas, balki yaxlit pedagogik-falsafiy tizim sifatida talqin qilish zarurligini asoslaydi. Chunki jadid mutafakkirlarining asosiy maqsadi jamiyatni modernizatsiya qilish bilan birga, shaxsning ichki ma’naviy dunyosini yuksaltirish orqali milliy taraqqiyotga erishishdan iborat bo‘lgan.

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, jadidlar konsepsiyasida milliy g‘oya ijtimoiy ongning yuqori shakli sifatida namoyon bo‘lib, u ma’naviy tarbiya jarayonidan ajralgan holda mavjud bo‘la olmaydi. Behbudiy, Fitrat va Avloniy qarashlarida millatning kelajagi avvalo yosh avlodning ma’naviy saviyasi va axloqiy yetukligi bilan belgilanadi. Bu esa milliy g‘oya va ma’naviy tarbiya o‘rtasida funksional birlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat aniqlanadiki, jadidlar pedagogik tizimida ta’lim jarayoni faqat bilim uzatish vositasi sifatida emas, balki shaxsni shakllantiruvchi ma’naviy-axloqiy institut sifatida qaralgan. Bu yondashuv zamonaviy kompetensiyaviy ta’lim modeliga juda yaqin bo‘lib, unda bilim, ko‘nikma va qadriyatlar integratsiyasi asosiy o‘rin tutadi.

20-May, 2026-yil

Shuningdek, jadidlar merosini zamonaviy globallashuv sharoitida talqin qilish shuni ko'rsatadiki, bugungi yoshlar ongida milliy identitetni mustahkamlash masalasi bevosita ma'naviy tarbiya sifati bilan bog'liqdir. Axborot oqimining kuchayishi, madaniyatlararo ta'sirning ortishi sharoitida jadidlar ilgari surgan ma'naviy immunitet g'oyasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari jadidlar merosini zamonaviy pedagogik amaliyotga tatbiq etishda interfaol va qadriyatga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalaridan foydalanish zarurligini ko'rsatadi. Bu orqali o'quvchilarda nafaqat bilim, balki milliy g'urur, vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi sifatlarni rivojlantirish mumkin.

Umuman olganda, jadidlar ma'rifiy merosining bugungi pedagogik tizimdagi o'rni nafaqat tarixiy xotira sifatida, balki zamonaviy ta'lim strategiyalarini boyituvchi nazariy-metodologik asos sifatida ham muhimdir.

XULOSA

O'tkazilgan ilmiy tahlillar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, jadidlar ma'rifiy merosi milliy g'oya va ma'naviy tarbiya masalalarini o'zaro uzviy bog'liq holda yoritgan yaxlit pedagogik-falsafiy tizim sifatida shakllangan. Jadid mutafakkirlarining qarashlarida milliy g'oya millatning o'zligini anglash, ma'naviy uyg'onish va ijtimoiy taraqqiyotga erishishning asosiy omili sifatida talqin etilib, u ma'naviy tarbiya jarayonidan ajralmas kategoriya sifatida namoyon bo'lgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jadidlar pedagogik konsepsiyasida ma'naviy tarbiya shaxs kamolotining markaziy asosi bo'lib, axloqiy yetuklik, ilmga intilish, vatanparvarlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi qadriyatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan. Bu yondashuv ta'lim va tarbiyani yaxlit jarayon sifatida qarashni taqozo etadi hamda zamonaviy kompetensiyaviy ta'lim modelining nazariy asoslari bilan uyg'unlashadi.

Shuningdek, jadidlar merosi zamonaviy globallashuv sharoitida yoshlar ma'naviy immunitetini mustahkamlash, milliy identitetni saqlash va rivojlantirishda muhim metodologik ahamiyat kasb etadi. Ularning g'oyalari bugungi ta'lim tizimida milliy g'oya va ma'naviy tarbiyani integratsiyalashgan holda amalga oshirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Umuman olganda, jadidlar ma'rifiy merosi nafaqat tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan intellektual harakat, balki zamonaviy pedagogika, ma'naviyatshunoslik va milliy tarbiya tizimi uchun dolzarb nazariy-metodologik manba sifatida xizmat qiladi. Shu bois, ushbu merosni chuqur o'rganish va ta'lim jarayoniga tizimli tatbiq etish milliy ta'lim tizimini rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi nashriyoti, 1992.
2. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
3. Fitrat A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2001.
4. Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

20-May, 2026-yil

5. Munavvarqori Abdurashidxonov. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1993.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ma’naviyat va ta’lim sohasidagi farmon va qararlari. – Toshkent, 2017–2025 yillar.
7. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
8. Sodiqov H. Pedagogika tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
9. To‘raqulov A. Milliy g‘oya va ma’naviyat asoslari. – Toshkent: Ma’naviyat, 2010.
10. Xo‘jayev N. Jadidchilik harakati va milliy uyg‘onish. – Toshkent: Universitet, 2018.
11. Ziyo A. O‘zbek pedagogik tafakkuri tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2012.

